

УДК 341.01

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. СТАТТЯ ДРУГА

Хонін В. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Стаття присвячена сучасному викладенню основ методології теоретичного моделювання міжнародних відносин – системі методологічних принципів. Так, застосовуючи принцип інтерференції, дослідник отримує додаткові методологічні можливості для визначення правил формування типологічних груп міжнародних відносин, та для формулювання критеріїв ранжування міжнародних взаємодій за рівнями їх соціально-історичної значимості.*

Принцип стійкості в історичному контексті вимагає розглядати міжнародні відносини як особливий безперервний природньоісторичний процес, що протікає в рамках людського суспільства. Принцип когерентності презюмує необхідність враховувати в моделях досліджень міжнародних відносин рівень усвідомлення міжнародних проблем конкретними людьми – учасниками міжнародних спілкувань, і відповідно, в цілому соціальними спільнотами, до яких вони належать.

Кожен із запропонованих принципів концентрує увагу на окремій, але синергетично пов'язаній і значущій для дослідника контентній частині предмета – буття міжнародних відносин.

Ключові слова: *міжнародні відносини, аттрактор, параметр порядку, кластери спорідненості, точки біфуркації міжнародних систем, еквіпотенціальність, типологічні групи міжнародних відносин, золотий перетин, екстерналії світової політики.*

Постановка проблеми. Теорія міжнародних відносин, будучи орієнтованою на виявлення закономірностей життя міжнародних відносин у темпорально визначених історичних просторах, разом з тим повинна мати і свої особливі методологічні принципи, які належним чином можуть допомогти досліднику досягти поставлених цілей і вирішити її спеціалізовані завдання.

Мета статті. Відзначаючи безумовну прагматичну розумність підходу до формування комплексу методологічних принципів *Дж. Розенау*, разом з тим дозволимо собі запропонувати вимогливому читачеві – безсумнівно висококваліфікованому колезі, як для порівняльного аналізу, так і для визначення «параметрів збіжності», дещо інший концептуальний підхід і виділимо *чотирнадцять основних принципів дослідження*, на наш погляд, практично застосовних в рамках сучасної теорії міжнародних відносин.

Основні результати дослідження. Принцип матеріальної єдності світу, розглянутий нами в першій статті, присвяченій методологічним принципам теорії міжнародних відносин, спільно з принципами системності, синархії, створюють в руках дослідників міжнародних відносин інструментальний ансамбль підходів, що дозволяють розглядати будь-який конкретний набір міжнародних інтеракцій як солідаризовану просторово-енергетичну системну цілісність, що має цілком визначену структурну основу.

У свою чергу, ансамбль методологічних принципів, що включають в себе, насамперед, принципи емерджентності і когерентності, є методологічними інструментами іншого роду, що дозволяє дослідникам міжнародних відносин формувати склепіння уявлень про характер рядів, ансамблів і комплексів міжнародних взаємодій, з яких в реальності і складаються історично визначені набори виділених міжнародних інтеракцій.

Але іноді при додаванні когерентних коливань¹ міжнародних процесів виникають особливі процедури інтерференції, коли амплітуду сумарних коливань міжнародних взаємодій визначають як різницю фаз міжнародних процесів, що накладаються, або, відповідно, їх хвиль.

Досить часто накладення хвиль взаємодій, що розгортаються в міжнародному просторі, призводить до їх взаємного посилення в одних просторово-часових континуумах² міжнародного середовища та/або до ослаблення, – в інших.

Результат інтерференції міжнародних процесів залежить від різниці фаз хвиль, що накладаються. Дослідник повинен визначити, яким чином «накладаються» один на одного процеси, їх коливання і, в цілому, хвилі міжнародних взаємодій, чи можна параметризувати процеси інтерференції і, відповідно, окреслити межі локальних оптимумів міжнародних взаємодій в конкретних просторово-часових континуумах міжнародного середовища. «Соціальний просторово-часовий континуум, – пише В. С. Глаголев, – форма існування міжнародного процесу, що розвивається. Складається в результаті цього багатопланова структура взаємовпливу, що визначає реальні властивості континууму. Соціальний просторово-часовий континуум міжнародного середовища є безліччю соціально-історичних подій, що розглядається з боку тих їх якостей, які визначаються відносинами впливів одних подій на інші» [2, с. 91].

Слід мати на увазі, що інтерференція хвиль міжнародних взаємодій призводить до значного впливу цих процесів на інтенсивність подібних взаємодій і подієвий ряд міжнародних процесів у інших «близько розташованих» просторово-часових континуумах міжнародного середовища, тобто відбувається ніби перерозподіл енергії коливань між ними. Якщо це можна не лише спостерігати, а й аналізувати, то дослідник отримає можливість на обраній критеріальній основі оцінити, що відбувається і сформувати якусь упорядковану сукупність уявлень про ці міжнародні процеси, виявити власне процедуру їх інтерференції.

Таким чином, дослідник, застосовуючи *принцип інтерференції*, отримує додаткові методологічні можливості для визначення правил формування типологічних груп міжнародних відносин, але головне – для формулювання критеріїв ранжування міжнародних взаємодій за рівнями їх соціально-історичної значимості. Інтерференція в міжнародному просторі може бути як стаціонарною, коли накладаються когерентні хвилі, і нестаціонарною, в тому випадку, коли ці хвилі і/або коливання в процесах міжнародних взаємодій не синхронізовані між собою.

Іноді в певних просторово-часових континуумах міжнародних просторів інтерференція когерентних хвиль міжнародних взаємодій створює певний стан спокою, коли посилення або ослаблення відповідних міжнародних процесів, ніби врівноважуючи один одного, розвиваються за своїми впорядкованими процедурами, пов'язуючи структури цих неоднорідних процесів. Виникають так звані стоячі хвилі.

¹ «Колівання називаються когерентними, якщо різниця їх фаз залишається постійною в часі і при складанні коливань визначає амплітуду сумарного коливання» [1].

² Хай буде тут дозволено утилітарне використання цього поняття не всупереч, а відповідно приватного (соціального) з універсальним розумінням просторово-часового континууму (Всесвіту).

Стоячі хвилі у відносинах між суб'єктами міжнародних взаємодій часто приводять їх до стану індіферентності, коли розвиток цих відносин ніби завмирає на одному місці і не потребує ініціативного прискорення або гальмування. Слід вважати, що з'являються вузлові точки. Знаходячи подібні вузлові точки міжнародних процесів, дослідник отримує можливість форматувати за ними типологічні групи міжнародних відносин на відповідно новій критеріальній основі.

Необхідно так само враховувати, що, перебуваючи у вузлових точках багатовимірного простору міжнародних взаємодій, темпори розвитку міжнародних відносин не відчують насправді значного впливу один на одного, розвиваючись в цілому досить незалежно, накопичуючи власну динаміку, концентруючи зусилля суб'єктів.

У дослідженні подібних та й інших виділених міжнародних проблемних ситуацій досліднику може допомогти *принцип стаціонарних концентрацій*, який передбачає, як вважає *Е. М. Сорoko*, що моделі навіть найскладніших процесів можна значно спростити, не вихолощуючи при цьому їх сутності, типологізуючи ці процеси, знаходячи їм відповідну еквівалентну форму. «Слід особливо підкреслити, – пише він, – не абсолютний, діалектичний характер поділу типів систем на абстрактні і конкретні» [3, с. 112].

Ясно, що реальні міжнародні процеси будуть значно більш розвиненими і специфічними, ніж створена дослідником структурно-інформаційна модель, але темпори кожного з цих процесів при моделюванні не зміняться, а лише сконцентруються в масштабах обраного дослідником темпорального часу. Цей принцип має дуалістичну сутність. Його основний контент – принцип «вузького місця» спільно з принципом простоти надає досліднику можливість приводити образ досліджуваного явища до більш простої і зручної для моделювання форми, ніби «огрубляючи», ідеалізуючи саме явище, але не змінюючи при цьому сутнісних форм його субстрату.

«Процес моделювання соціально-економічних систем сильно спрощується при виділенні системи рівнянь, що діють на даному проміжку характерного часу. Цей процес спрощення можна назвати принципом «вузького місця», – пише *В. П. Мілованов*. – Однак зауважимо, що принцип «вузького місця» діє в соціально-економічних системах в набагато більш сильній формі. ... При моделюванні соціально-економічних систем отримати детальні відомості про всі проміжні стадії у ряді випадків виявляється скрутним. Тоді дослідник може припустити, виходячи з аналізу системи, що деяка система рівнянь демонструє прояв вузького місця. У цьому випадку обґрунтуванням такої евристичної процедури служить соціально-економічна практика. Спрощення повної кінетичної системи рівнянь об'єкта можна використовувати, якщо характерні часи окремих стадій узагальнених реакцій досить сильно різняться.

При цьому виникає тимчасова ієрархія в системі з відносною відособленістю характерних часів. Під час розвитку соціально-економічних систем ця ієрархія виступає як наслідок самого розвитку системи, і можна думати, що вона носить доцільний характер» [4, с. 12-13].

Розглядаючи сукупності міжнародних відносин як явища, що мають свій історичний час, разом з тим дослідник може виділити в них якусь ієрархію і розподілити відповідно до неї міжнародні відносини за типологічними групами, у яких розкривається характерний час їхнього буття. Ясно, що воно, відповідаючи по суті темпоральності часу здійснення основного процесу, становить основу будь-якого з цих типологічно подібних міжнародних відносин, тобто несе в собі ніби «квант» основного субстрату всієї історично сукупної єдності міжнародних відносин, одного виділеного темпора їхнього існування.

Принцип квантованості субстрату займає досить значиме місце в системі методологічних принципів теорії міжнародних відносин. Множинність просторово-часових континуумів, в межах яких здійснювалися міжнародні відносини подібного типу, незважаючи на щоразу особливий їхній внутрішній подієвий ряд, все ж мали достатньо близький характер спорідненості. Внутрішня цілісність кожного з таких просторово-часових континуумів, визначена субстратом міжнародних взаємодій суб'єктів, пов'язана не тільки з подібною темпоральною розміреністю процесів, що становлять їх основу, а й з імовірністю, як самого принципу організації цих взаємодій, так і, багато в чому, типологічно подібних для них моделей конфігурацій міжнародної обстановки.

«Квантування» інформації, закладеної у структурі системи, є аналогом дискретності цієї структури, так би мовити ізоморфне відображення «зібраності» їх елементів. «Квантування» інформації співвідноситься і з «подієвістю»: неподільна в межах даного принципу фіксація подій частини інформації – «квант» виражається через ймовірність окремої події i , – зазначає Е. М. Сороко, – дорівнює логарифму її зворотної величини. Але ймовірність і відносна ентропія, а, отже, і надмірність, що представляє міру організації системи, у порівнянні (у міру), в силу чого на останню також поширюється принцип «квантування» [3, с. 195].

Особлива частина теорії міжнародних відносин використовує цей природничо-науковий підхід для квантування типологічно виділених груп міжнародних відносин, маючи на увазі під методом цього – виділення кванта субстрату, знаходження рядів або іншого способу порядку в сукупності типологічно узагальнених міжнародних відносин.

У разі ситуативної необхідності і за умови методологічної можливості, дослідник може зробити наступний крок у послідовності застосування зазначеної методики у вивченні міжнародних відносин і перейти до прийомів квантифікації.

Наступний із заявлених принципів теорії міжнародних відносин – *принцип стійкості в історичному контексті* припускає, що дослідник нехтуватиме одним з основних постулатів синергетики, а саме диссипативною системою, а міжнародні відносини в цілому є саме такою системою, незважаючи на більш ніж історично серйозні біфуркації і поліфуркації, все ж залишається термодинамічно стійкою і самоорганізується.

Відповідно, цей принцип вимагає розглядати міжнародні відносини як особливий безперервний природньоісторичний процес, що протікає в рамках людського суспільства. При цьому слід враховувати, що розвиток цього процесу обумовлений, в кінцевому рахунку, закономірностями розвитку способів виробництва, рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин в розділеному на відносно відособлені частини людського суспільства, умовами суспільного поділу праці, як усередині цих частин, так і між ними.

Але визначальна роль способу виробництва по відношенню до структури суспільства проявляється в міжнародних відносинах з відомою специфікою, зумовленою нерівномірністю розвитку окремих частин людського суспільства, пов'язаних в синергетично єдине утворення, в системне ціле, і покликани регулювати міжнародні відносини. Відповідно, індикативна частина розглянутого принципу, у точній відповідності з постулатом *Дж. Розенау*, проявляється як принцип історико-прогностичного підходу, змушуючи дослідника створювати, принаймні, антипаційні³ моделі розвитку міжнародних відносин.

У свою чергу, істотну відмінність у рівнях розвитку продуктивних сил і виробничих відносин в окремих частинах людського суспільства, їх соціо-етнічні та культурні особ-

³ *Антипація* (від лат. *anticipatio* – переддослідні подання): 1) Якість, процес або його результат. Передбачення. Здатність передбачати події; 2) Подання про результат того чи іншого процесу, що виникає до його реального досягнення і служить засобом зворотного зв'язку при побудові дії; 3) Тимчасове допущення будь-якого положення в якості правильного в очікуванні, що пізніше воно буде [5].

ливості, визначають значну різноманітність міжнародних відносин, поглиблюють їх внутрішню суперечливість і складність базисних основ.

Принцип стійкості в історичному контексті при дослідженні міжнародних відносин вимагає вже у дедуктивний форматі, відповідно до принципу творчого підходу Дж. Розенау, уважного і всебічного вивчення умов і форм становлення етносів і народів, генезису політичних союзів і протиборств, структурного розвитку економічних коаліцій і конкурентних протистоянь, ідеологічних і економічних конфліктів і конфронтацій, формалізації соціальних основ протиріч і примирень і т.п.

Тобто діє як принцип безперервного розвитку, який передбачає, що спонтанне і випадкове лише відображають складність міжнародних процесів, але не змінюють їх субстрат – вони є спосіб і засіб співіснування окремих соціальних організмів, прагнучого до єдності Людства. Розсіюючи енергію, що надходить ззовні (із інших соціальних організмів), міжнародні відносини перетворюються, складаючи все нові структури вирішення міжнародних проблем і встановлюючи нові базові і ситуативні умови компромісів.

Однак, наш світ в цілому, і система міжнародних відносин зокрема, не представляються ізольованими, закритими ні на мікро-, ні на мезо-, ні на макро-рівнях. Вільна енергія, що знаходиться зовні системи міжнародних відносин, надає достатній вплив на неї, щоб викликати в ній флуктуації. При цьому поширення цих флуктуацій в системі залежить від стану параметра її порядку. І наша метасистема – Всесвіт також володіє як певним станом параметра порядку, так і відповідним рівнем ентропії. Знаходження параметра порядку, визначення його стану в історичному контексті, є, як правило, однією з основних цілей дослідників подібних систем.

При цьому слід мати на увазі, що еволюція системи міжнародних відносин є і багатолінійною, і не строго стадійною. Однак стадії еволюції системи міжнародних відносин можна з відомою наближеністю все ж позначити, взявши за основу фазові переходи цієї системи після загасання процесів поліфуркацій і переходів параметра її порядку в новий стан, а самої системи міжнародних відносин – в щоразу новий фундаментальний простір станів.

Слід завжди виділяти ті інформаційно-енергетичні імпульси, ті кванти розв'язки, які знадобилися для вирішення колізії між можливими фундаментальними станами, між протиборчими силами її руху.

При цьому будь-яка флуктуація, навіть на мікрорівні міжнародних інтеракцій чи ансамблів, здатна привести систему міжнародних відносин або до «війни світів» – непередбаченого хаотичного саморуху і можливо до повного руйнування цієї міжнародної системи, або навпаки «замороження» процесів її зміни в часі – зупинити динаміку її розвитку, і ніби «замкнути» в найбільш непередбачуваному для неї становищі.

Зростання ентропії, вторгнення хаосу призводить до руйнування структур, заснованих на деяких початкових умовах. Виникаючи, у тому числі і випадково, флуктуації можуть привести до встановлення в системі міжнародних відносин на рівні макроструктур нового порядку організації складових її конгломератів⁴ і конгломерацій⁵, нового рівня внутрішньосистемної асиметрії.

⁴ *Конгломерат* – (лат. conglomeratus – Накопичений, зібраний) – комплекс (співтовариство) соціальних структур, що мають досить взаємозалежне виробниче та організаційне підстава, в межах єдиного поля взаємодій елементів якого зосереджені диверсифіковані ряди соціальних структур, що мають явно інтравертна за відношенням до розвинутого інтеграційному комплексу орієнтацію.

⁵ *Конгломерація* – сукупність (співтовариство) соціальних структур, які не мають достатньо цілісних організаційних і виробничих основ, але елементи і диверсифіковані ряди структур даної сукупності, в межах єдиного поля взаємодій, об'єднані певними організаційними або соціальними зв'язками, орієнтованими на інтравертність їх розвитку в інтеграційне утворення.

Подібний стан, особливо критичне становище, до якого може прийти «світ народів», визначають в синергетиці як грань хаосу. Вивести систему з цього становища можуть лише узгоджені зовнішні впливи. Визначення межі хаосу – найважливіша місія міжнародного співтовариства, а не зайти за неї – головне завдання її «цивільного шлюбу народів» і держав, які їх представляють. Чи завжди це вдавалося в історичному контексті досліднику і належить визначити.

Подібні сигнали і виклики, індуковані зовнішнім для міжнародної системи полем, і відповідні реакції і відповіді на них структурних елементів системи, складають для цієї системи власне області біфуркації. Саме процеси в історичних областях біфуркацій створюють у системі міжнародних відносин на основі ряду випадковостей новий порядок – порядок з хаосу.

«В областях біфуркації, в яких індивідуальна ідея чи навіть нова поведінка можуть породжувати глобальний стан, – фіксують *І. Пригожин, І. Стенгерс*, – але навіть в областях біфуркації посилення – доля далеко не кожної ідеї і не кожного індивідуальної поведінки, а лише «небезпечних», тобто здатних повернути собі на користь нелінійні співвідношення, що забезпечують стійкість попереднього режиму. Таким чином, одні й ті ж нелінійності можуть породжувати порядок з хаосу елементарних процесів, а за інших обставин призводити до руйнування того ж порядку і, в кінцевому рахунку, до виникнення нової когерентності, що лежить уже за одною біфуркацією» [6, с. 184].

При цьому основна відмінність між внутрішньосистемними флуктуаціями і випадковими умовами, зумовленими хаосом, повинні для дослідника полягати в тому, як розвивається інтенсивність перетворення міжнародної системи і тимчасовому масштабі відхилень її від фіксованого для дослідника стану аттрактора, тобто від усередненого стану системи міжнародних відносин в історично визначеному фазовому просторі.

Кваліфікація порядку з хаосу зорієнтована саме на фіксуванні в історичному процесі взаємодії акторів міжнародної системи особливі просторово-часові точки, деякі пороги стійкості, після яких процеси еволюції системи міжнародних відносин можуть піти вже по новому шляху, раніше не визначеному початковими умовами, змінюючи конфігурацію полярного світу міжнародної спільноти, переформатовуючи статусне поле його суб'єктів і типи їх міжнародних інтеракцій.

Подібні точки, коли система стає нестійкою перед новими флуктуаціями, дослідники намагаються пізнати заздалегідь і визначають для себе як точки біфуркації міжнародної системи. «Поблизу точок біфуркації в системах спостерігаються значні флуктуації. Такі системи ніби «коливаються» перед вибором одного з кількох шляхів еволюції, – відзначали *І. Пригожин, І. Стенгерс*. – Невелика флуктуація може послужити початком еволюції в абсолютно новому напрямку, який різко змінить всю поведінку макроскопічної системи. Неминуче напрошується аналогія з соціальними явищами і навіть з історією» [6, с. 23].

Однак і в цьому випадку кінцевий стан системи міжнародних відносин, як сильно нерівноважної системи, і її порядок після флуктуації, так і власне порядок після хаосу, все одно в чомусь будуть залежати від передісторії, оскільки всі її елементи будуть ще «довго пам'ятати» початкові умови як необхідність і багато в чому підкоряться їм. При цьому сукупність основних властивостей історичної системи міжнародних відносин⁶, її так звана несуча здатність, не є постійними.

⁶ *Історична система міжнародних відносин* – усереднений навколо фіксованого дослідником аттрактора агрегатний стан системи міжнародних відносин в історично визначеному фазовому просторі буття Людства.

Вона являє собою лише функцію у часі від того, як взаємодіють народи, як і в чому проявляється активність їх суб'єктів, ефектів впливу, з урахуванням ансамблів їх екстерналій, цих взаємодій на третіх осіб світової політики і на міжнародний порядок в цілому. «Екстерналія (позаринкові фактори, застосовні в даному випадку до системи МЕН), зовнішні ефекти – явища, що виникають при виробництві або споживанні товарів і послуг та впливають на третіх осіб, що безпосередньо не беруть участі у даному процесі, екологічні та інші втрати. Теоретично зовнішні ефекти є результатом суперечливою зв'язку функцій виробництва і корисності» [7, с. 26].

Для дослідника ж несуча здатність історичної системи міжнародних відносин може бути як локальною, тобто пов'язаною з внутрішньою активністю однієї з її конгломератів або конгломератів, так і, відповідно, комплексною – субрегіональною, регіональною, міжрегіональною, зональною, міжзональною, глобальною і визначатися рівнем відхилення всієї системи міжнародних відносин від обчисленого стану аттрактора.

Таким чином, порядок з хаосу набуває для дослідника міжнародних відносин цілком певні риси. Він повинен пов'язувати його як із здатністю історичної системи міжнародних відносин до еволюції, а сучасних їй суб'єктів до певного рівня активності, так і з власною здатністю побачити, оцінити і передбачити в аналізі цю активність.

Принцип стійкості в історичному контексті органічно об'єднаний з *принципом конкретності* в дослідженні міжнародних відносин, функціонування і розвиток яких прямо пов'язані з конкретною предметною діяльністю людей, соціальних організацій, дослідницьких спільнот тощо, включаючи, держави та їх об'єднання.

Відповідно, принцип конкретності, що виражається в необхідності обліку на основі раціонального підходу (як принципу аналітичної діяльності) реальних проявів людської активності в житті суспільства, при дослідженні міжнародних відносин, вимагає звернути увагу не тільки на матеріальну суть явищ, а й на їх ідеально діяльний початок. Він, спираючись на принцип абстрагування в розумінні Дж. Розенау, презюмує необхідність враховувати в моделях досліджень міжнародних відносин і рівень усвідомлення міжнародних проблем конкретними людьми – учасниками міжнародних спілкувань і, відповідно, в цілому соціальними спільнотами, до яких вони належать.

Ясно, що рівень необхідної ідеалізації (огрублення, генералізації) як складова частина розглянутого принципу, вимагає від дослідника бути в належній мірі коректним, трансформуючи в абстрактні моделі конкретні дії та / або наміри конкретних же акторів зовнішньополітичної діяльності держав і актуалізаторів їх зовнішньополітичної активності. Ну і, нарешті, це в обов'язковій мірі стосується і тих антиципаційних моделей, в які в концептуальному плані інтерпретуються системи уявлень власне соціо-етнічних груп, націй і народів про своє місце і роль в житті людського суспільства, про свої реальні можливості та історичноціннісні зовнішньополітичні прагнення своїх держав.

Необхідно чітко уявляти вплив цього багатовимірного фактору на розвиток подій, на конкретні шляхи розвитку міжнародних відносин. Недооцінка ролі людської активності в розвитку міжнародних відносин, применшення ролі суб'єктивного фактора в розвитку міжнародних відносин призводять до серйозних спотворень в їх відображенні, до невірних висновків про тенденції їх розвитку, що, у свою чергу, перешкоджає реалістичному підходу до планування зовнішньополітичної діяльності, а в її здійсненні – до значних втрат в ефективності.

Але при цьому, не можна абсолютизувати «ідеальний початок», слід враховувати відносність зв'язку ідеального і конкретно-матеріального в житті соціального об'єкта, що, в кінцевому рахунку, обумовлено об'єктивним ходом розвитку суспільства, підпорядковане дії загальних законів його існування, функціонування та розвитку.

Принцип стійкості в історичному контексті, таким чином, об'єднує принцип конкретності з *принципом об'єктивності* в дослідженні особливо складних соціальних об'єктів, одним з яких і є міжнародні відносини.

Принцип об'єктивності включає в себе і принцип емпіричного і принцип ціннісного підходу. Саме практика є критерієм істинності будь-якої теорії. І в побудові моделі міжнародних відносин теорія зобов'язана як спиратися на практику, так і служити їй. Цей принцип уточнює і конкретизує основну задачу теорії міжнародних відносин, визначає її прикладний характер. Але, в той же час, надає їй досить високий загальнофілософський сенс.

Розглядаючи міжнародні відносини як природно-історичний процес, теорія зобов'язана враховувати специфіку функціонування в його рамках відносно відокремлених, структурно складних і якісно неоднорідних соціальних суб'єктів. Всі ці суб'єкти володіють значними відмінностями, як в спонукальних силах їх діяльності, в рівнях усвідомлення свого місця і ролі в об'єктивно обумовленому процесі життя людського суспільства, так і в реальних можливостях впливу на середовище, щоб оптимізувати свій стан і підвищити статусне становище в міжнародному співтоваристві.

Будучи філософською, соціологічною наукою, теорія міжнародних відносин не може не бути в реальному викладенні свого роду відповіддю на соціальне замовлення суспільства і його еліт, відображенням пануючої суспільної, в тому числі і наукової, свідомості, заснованої на доступних і зрозумілих конкретному науковому співтовариству парадигмах. Тому як будь-яка теорія, що моделює життя соціального об'єкта, теорія міжнародних відносин завжди буде відповіддю на запити практики, буде орієнтувати свої дослідження на найбільш ефективне досягнення низки досить суб'єктивних цілей, актуальних для даного суспільства на відповідному етапі його розвитку.

Але цілі як відображення прагнень суб'єктів до ідеального образу їхнього буття в майбутньому, можуть не тільки не збігатися з об'єктивно науковим результатом досліджень, а й суперечити їм. Ці протиріччя можуть бути викликані невідповідністю місця і ролі суб'єктів у житті реального суспільства їх конкретним інтересам, невідповідністю їх прагнень домінуючим тенденціям розвитку даного суспільства і т. п.

Чим більш консервативні суб'єкти, тим менш збігаються їхні бажання, а, отже, створені на їх замовлення теорії, з вимогою об'єктивності в дослідженні і поясненні процесів і явищ життя реального суспільства. В умовах соціально-статусної неоднорідності кожна значуща в соціумі група суб'єктів орієнтує соціальне замовлення науці, виходячи зі своїх політичних інтересів. І суспільні науки, в тому числі і теорія міжнародних відносин, не можуть не бути науками в чомусь «партійними», політично заангажованими, залежними від світогляду їхніх творців. І не враховувати цього не можна.

Саме в цьому розумінні *принцип полемічності*, включаючи в себе як складові частини і принцип «партійності» (про який обов'язково і вельми своєрідно треба було писати в публікаціях радянської епохи), і принцип толерантності, і принцип розумної актуалізації, проявляються в концептуальних побудовах теорії міжнародних відносин, оскільки об'єкт цієї науки – міжнародні відносини – є полем прямого протиборства основних соціальних сил сучасності, політичним полем ідеологічної конфронтації і економічної конкуренції.

Ну а завершує коло обраних методологічних підходів, що визначають власне методологічне поле сучасної теорії міжнародних відносин, принцип «прихованої гармонії» – *принцип «золотого перетину»*⁷. «Золотий перетин» для міжнародних систем – це таке

^{7-початок} Термін *золотий перетин* був введений Леонардо да Вінчі. Принципи золотого перетину лягли в основу композиційної побудови багатьох творів світового мистецтва. У античній літературі золотий перетин вперше зустрічається в «Засадах» Евкліда (3 ст. до н. е.).

гармонійний поділ синергетичних процесів міжнародних взаємодій, коли нерівні за часом і в просторі реального здійснення відрізки життя міжнародного співтовариства складаються в якісь темпорально цілісні етапи життєвого шляху людства.

При цьому весь подібний відрізок життя міжнародного співтовариства не є абсолютно окремим на шляху Людства. Навпаки, сукупність міжнародних інтерацій, маючи внутрішню особливу темпоральну сутність, в його межах в той же час ніби накопичує нові процеси вже іншої темпоральної суті, випереджаючи і організовуючи новий етап зростання міжнародного співтовариства. На передові позиції соціального прогресу висуваються нові соціуми, стадійний прогрес взаємодій яких практично здійснює трансформацію міжнародних відносин у вже цій новій темпоральній сутності.

Висновки. Так кожен відрізок розвитку міжнародних відносин становить пропорційну частину – етап розвитку міжнародного співтовариства, яке, у свою чергу, гармонійно пов'язане з формаційно-стадійною структуралізацією життєвого шляху Людства. Відповідно, завдання дослідника не тільки позначити етапи розвитку міжнародних відносин і виділити межі зростання сучасного їм міжнародного співтовариства, а й «перевірити алгеброю гармонію» життя Людства.

Словом, в рамках наукової картини світу основний системно-організований методологічний підхід, відповідний концептуальній за своїм характером теорії міжнародних відносин, повинен природним чином бути пов'язаним з вимогою високої строгості і реальності у відображенні міжнародних відносин, і, принаймні, відповідати досягнутому рівню наукової та, в цілому, суспільної свідомості вже, в принципі, глобалізованого Людства.

Список використаної літератури

1. Большая Советская Энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com>. – Заголовок з екрану.
2. В. И. Ленин и диалектика современных международных отношений. – М., 1982. – С. 91.
3. Сороко Э. М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем / Э. М. Сороко. – М., 2006. – 264 с.
4. Милованов В. П. Неравновесные социально-экономические системы: синергетика и самоорганизация / В. П. Милованов. – М., 2001. – 264 с.
5. Антиципация [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galactic.org.ua/clovo/f_a4.htm. – Заголовок з екрану.
6. Пригожин И. Порядок из хаоса [Електронний ресурс] / И. Пригожин, И. Стенгерс. – 2003. – Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogine-stengers_ru.htm. – Заголовок з екрану.
7. Бункина М. К. Макроэкономика / М. К. Бункина, А. М. Семенов. – М., 2003. – 512 с.
8. Золотое сечение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.everyday.com.ua/digilet/goldensect.htm>. – Заголовок з екрану.

⁷-продовження Число золотого перетину можна приблизно обчислити, розділивши два сусідні числа в ряді Фібоначчі (більше на менше).

Золотий перетин (золота пропорція, ділення в крайньому і середньому відношенні, гармонійне поділ, (число Фідія, φ) – Розподіл відрізка на частини в такому співвідношенні, при якому велика частина відноситься до меншої, як сума до більшої [8].

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS. SECOND PART

Khonin V. N.

Ph.D., Assistant Professor at the International Law department of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *The article is devoted to the modern interpretation of the methodology of theoretical simulation of international relations - the system of the methodological principles. Thus, applying the principle of interference, the researcher receives additional methodological possibilities for the determination of rules necessary to form typological groups of international relations, and to determine the criteria for ranking of international interactions in terms of their social and historical significance.*

The principle of sustainability in the historical context of international relations regards international relations as a special natural and continuous process within human society. The principle of coherence requires to bear in mind the level of human awareness in the modelling of international relations – the awareness of individuals – participants of international community, and accordingly, of the whole social community to which they belong.

Each of the proposed principles focuses on individual, but synergistically linked and relevant to the researcher notional subject – the being of international relations.

Key words: *international relations, attractor, the order parameter, clusters of affinity, the bifurcation point of international systems, equipotentiality, typological groups of international relations, the golden section, the externality of world politics.*

References

1. Bolshaya Sovetskaya Enzyklopediya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://bse.sci-lib.com/>. – Zaholovok z ekranu.
2. V. I. Lenin i dialektika sovremennih mezhdunarodnyh otnosheniy. – M., 1982. – S. 91.
3. Soroko E. M. Zolotyie secheniya, prozesy samoorganizatsii i evolutsii system / E. M. Soroko. – M., 2006. – 264 s.
4. Mylovanov V. P. Neravnovesnye sotsialno-ekonomicheskie systemy: synergetyka i samoorganizatsiya / V. P. Mylovanov. – M., 2001. – 264 s.
5. Antyzyypaziya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://galactic.org.ua/clovo/f_a4.htm. – Zaholovok z ekranu.
6. Prigozhyn I. Poryadok iz haosa [Elektronnyi resurs] / I. Prigozhyn, I. Stengers. – 2003. – Rezhym dostupu: http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogine-stengers_ru.htm. – Zaholovok z ekranu.
7. Bunkina M. K. Makroekonomika / M. K. Bunkina, A. M. Semenov. – M., 2003. – 512 s.
8. Zolotoe secheniye [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.everyday.com.ua/digilet/goldensect.htm>. – Zaholovok z ekranu.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ТЕОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ. СТАТЬЯ ВТОРАЯ

Хонин В. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Статья посвящена современному прочтению основ методологии теоретического моделирования международных отношений – системе методологических принципов. Так, применяя принцип интерференции, исследователь получает дополнительные методологические возможности для определения правил формирования типологических*

групп международных отношений, и для формулирования критериев ранжирования международных взаимодействий по уровням их социально-исторической значимости.

Принцип устойчивости в историческом контексте требует рассматривать международные отношения как особый непрерывный естественноисторический процесс, протекающий в рамках человеческого общества. Принцип когерентности презумирует необходимость учитывать в моделях исследований международных отношений уровень осознания международных проблем конкретными людьми – участниками международных общений, и соответственно, в целом социальными сообществами, к которым они относятся.

Каждый из предложенных принципов концентрирует внимание на отдельной, но синергетически связанной и значимой для исследователя контентной части предмета – бытию международных отношений.

Ключевые слова: *международные отношения, аттрактор, параметр порядка, кластеры сродства, точки бифуркации международных систем, эквипотенциальность, типологические группы международных отношений, золотое сечение, экстерналии мировой политики.*